ЗА БЪЛГАРО-ПОЛСКАТА АСИМЕТРИЯ В ОБЛАСТТА НА АРХАИЧНАТА ЛЕКСИКА

Petar Sotirov

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ON THE BULGARIAN-POLISH ASYMMETRY IN TERMS OF ARCHAIC VOCABULARY. The study uses as its basis a collection of 237 words categorised as archaic in Bulgarian which are nevertheless actively used in Modern Polish. The aim of the research is to determine the origin of these units and the degrees of similarity between Bulgarian and Polish words regarding their lexical form and semantic properties. The analysis demonstrates that the examined material is mainly of the Slavic origin, but it also includes words of French, Latin, Italian, Romanian, German and English origins. Three Bulgarian-Polish lexical pairs can be distinguished with relation to their form: 1) identical pairs, 2) pairs of minimum difference, 3) pairs of larger formal difference. By investigating their semantic properties, the lexical pairs can be grouped into: 1) words with identical or similar meaning, 2) words with distant semantic similarities, 3) words with no semantic similarities. Research on the Bulgarian-Polish lexical asymmetry regarding lexical archaisation contributes to an in-depth description of the factors that determine the lifespan of a word – i.e. whether it remains in use or wanes in time. These factors may be of linguistic or extra-linguistic nature and are specific to each of the reported cases.

Keywords: Bulgarian language, Polish language, asymmetry, vocabulary, archaic.

1. Увод

Както е известно, лексикалната система на езика в най-голяма степен е зависима от извънезикови фактори, затова лексиката е неговата най-променлива съставка. Тъй като факторите от културно-исторически и обществен характер са специфични за отделните общества, промените в областта на лексиката в различните езици не протичат равномерно. Поради това близки по произход езици на определен етап от своето съществуване могат да представят значителни различия по отношение на лексикалния си състав. Така например може да се констатира, че определена група лексикални единици в един език са отпаднали от активна употреба, а в друг родствен

език функционират нормално, част са от неговата активна лексика. Подобно явление може да се наблюдава по отношение на българския и полския език в рамките на група лексеми, които показват различия при функционирането си в двата езика, т. е. в българския език те са отпаднали от активния речников състав, а в полския език са запазили и до днес своята жизненост.

Българо-полската асиметрия в областта на архаизацията на лексиката, заедно с широко коментираните в славянското езикознание старинни черти във фонетиката (напр. наличието на носови гласни), подсилва впечатлението у българите за полския език като за един консервиран, архаичен, уникален славянски език. В рамките на българо-полската сравнителна лексикология проблемът за неравномерната архаизация не е бил предмет на задълбочен интерес, а изучаването му има важно теоретично и практическо значение, например за изясняване механизма на отмирането на думи, за теорията и практиката на българо-полския превод, за чуждоезиковото обучение и пр.

2. Обект, цел и материал на изследването

Обект на настоящото изследване са лексикалните единици в българския език, които се приемат за архаични от страна на неговите съвременни носители, но в съвременния полски език близките им по фонетичен облик съответствия са в активна употреба. Целта е тези случаи да се открият, като въз основа на съпоставката между българските лексеми и полските им съответствия се установи степента на формално и семантично сходство между тях и се направят някои общи изводи относно причините за възникналата асиметрия. Основният източник на езиковия материал за проучването е *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век* под редакцията на Стефан Илчев [Илчев 1974], а като допълнителен извор е използван също *Малък речник на остарели и редки думи в българския език* с авторки Пенка Радева и Ния Кръстева [Радева – Кръстева 1999].

3. Анализ на езиковия материал

Въз основа на представения по-горе критерий в посочените източници бяха открити 237 лексикални единици (вж. *Приложение*), които се превърнаха в обект на по-подробен анализ. Огледът на материала показа, че най-голяма част в него заемат лексемите, които са определени в лексикографските източници като **диалектни** (по-нататък – диал.) – около 40%, на второ място е групата на **остарелите думи** (по-нататък – остар.) – около 25%, а на трето – **редките думи** (по-нататък – рядко) – около 15%. Отделни думи са определени още като **народни** (нар.), **старинни** (старин.),

историзми (истор.), **книжовни** (книж.) или **църковизми** (църк.) – общо около 20%. Всички тези групи думи тук са обединени от общия термин *архаична лексика*.

3.1. От гледна точка на произхода повечето от изследваните лексикални единици са славянски (74%), като най-много сред тях са заетите от руски език. Срещат се заемки и от неславянски езици.

От руски език или заетите от други езици посредством руския език са следните лексеми: *балаган, бурса, венгерец, верблюд, виражавам (се), внешен, волентир/волонтир (lac. voluntas), вон, гамаш, глад, глъб, грот, (фр.-рус. грот), гъртан, заочно, караван, кнут, крикна, кукиш, лех/лях, лъск/лъсък, малост, накрит, недавен, отчизна, охотник, погода, помимо, посланец, предместие, приправа, притомен, прошло, узки, чрезвичаен, щеголство*.

От френски език са думите: *боти, девастирам, електорален, етат, кантина, карусел, шале/шалет*; от латински език*: електор/електер, негация, олива, табла, фур, цесар*; от италиански език: *газета, мущард, популо*; от източни езици: *дуда (араб. – тур. dut), йогурт/югурт, лала (пер.-тур.), харач*; от румънски език: *густ, ланц, капуш, мачуга*; от гръцки език: *варка (ит.-гр.), катехизис/катихизис*; от немски език: *вахмайстер/вахмистър, малер, щандарт, щраф*; от английски език: *сквер*.

3.2. Всяка от изследваните български лексеми, определени като редки, остарели, диалектни и пр., притежава съответна лексема в полския език, с която влиза в определени отношение въз основа на формата и семантиката. Така например въз основа на степента на формалното сходство могат да се разграничат: лексемни двойки с пълно формално сходство, лексемни двойки с минимална формална разлика и лексемни двойки с по-значителна формална разлика. Въз основа на семантичната близост пък могат да се отделят: лексемни двойки с еднакво или много близко значение, лексемни двойки с по-свободни семантични връзки и лексикални двойки с формално сходство, но без семантична връзка между лексемите.

3.2.1. Сравнение на българските и полските лексеми въз основа на формалното сходство

А. Лексемните двойки с пълно формално сходство представляват около 35% от общия състав. Подобни двойки са например: ***близна***, нар., празнина – пол. ***blizna*** 'белег, знак'; ***бок***, диал., страна, хълбок – пол. **bok**; ***вояк***, диал., войник, боец – пол. ***wojak*** 'войник'; ***густ***, остар., вкус (рум. *gust*) – пол. ***gust***; ***дробно***, диал., дребно, ситно – пол. ***drobno***; ***етат***, книж. рядко (фр. *etat*), разрешение да се сече от горски район – пол. ***etat*** 'щат'; ***караван***, книж. остар. (рус. *караван*), керван – пол. ***karawan***; ***икра***, диал., хайвер – пол. ***ikra***; ***мних***, старин. монах – пол. ***mnich***; ***напад***, рядко,

нападане, нападение – пол. ***napad***; ***опаска***, диал., пояс, ремък – пол. ***opaska***; ***погода***, книж. остар. (рус. *погода*), време, състояние на атмосферата – пол. ***pogoda***; ***робиня***, диал., чаталесто дърво, с което натискат котела, когато правят качамак – пол. ***robinia*** 'бяла акация'; ***сток***, диал., улей, по който се стича нещо – пол. ***stok***; ***ток***, рядко, течение – пол. ***tok***; ***хлев***, диал., обор, кошара – пол. ***chlew*** 'кочина'; ***чад***, старин. и диал., дим, пушек – пол. ***czad***; ***щраф***, книж. остар. (нем. *Straf*), глоба – пол. *sztraf*; ***яд***, остар., отрова – пол. ***jad*** и др.

Б. Лексемните двойки с минимална формална разлика, свеждаща се до 1–2 фонеми, заемат най-голямо място сред изследваните лексеми – те възлизат на повече от 50% от общия брой лексеми. Като примери тук могат да бъдат посочени: ***балаган,*** *(рус.),* панаирджийска барака, представление – пол. ***bałagan*** 'безпорядък'; ***бол ,*** диал., болка – пол. ***ból***; ***влас***, нар., косъм – пол. ***włos***; ***вено***, нар. зестра – пол. ***wiano***; ***въси***, диал., мустаци – пол. ***wąsy; глад***, книж., рядко (рус. гладь), гладкост – пол. ***gładź; жаден*** (***жъдан***), диал., любим, силно желан – пол. ***żądany***; ***збир*** (***сбир***), диал., сбирщина – пол. ***zbiór*** 'сбор'; ***звон***, старин., черковна камбана – пол. ***dzwon***; ***жид***, остар., евреин – пол. ***Żyd***; ***кнут***, рядко (рус. кнут), камшик, бич – пол. ***knot*** 'фитил'; ***ле, диал***., леност – пол. ***leń*** 'ленивец'; ***мийка***, диал., умивалник – пол. ***myjka***; ***млат***, нар., голям чук – пол. ***młot***; ***посланец***, остар. (рус. *посланец*), пратеник – пол. ***posłaniec***; ***пъс***, диал., пес, куче – пол. ***pies***; ***речка***, нар., рекичка – пол. ***rzeczka***; ***спев***, рядко, възпяване – пол. ***śpiew***; ***тревник***, рядко, тревна площ – пол. ***trawnik***; ***узки,*** рядко (рус. узкий), тесен, ограничен – пол. ***wąski***; ***узор***, рядко (рус. узор), шарка, украса – пол. ***wzór, wzory***; ***чаяние***, старин., чакане, очакване – пол. ***czajenie (się)*** 'очакване, дебнене'; ***щандарт***, остар. (нем. *Standart*), кавалерийско или флотско знаме – пол. ***sztandar*** и др.

В. Лексемните двойки с по-значителни формални разлики, т. е. по отношение на повече от 2 фонеми, заемат около 15% от всички изследвани двойки лексеми. Към тях принадлежат изрази като: ***блудя***, остар., блуждая – пол. ***błądzić*** (***błądzę***); ***вепър***, рядко, мъжка дива свиня, глиган – пол. ***wieprz***; ***желудък***, диал., стомах – пол. ***żołądek***; ***желва***, диал., костенурка – пол. ***żółw***; ***жеч***, диал., жлъчка – пол. ***żółć***; ***детел***, диал. птица кълвач – пол. ***dzięcioł***; ***елавник***, остар., молив – пол. *ołówek*; ***перперица***, диал., преперица, пъдпъдък – пол. ***przepiórka***; ***сегна***, диал., пресегна, посегна – пол. ***sięgnąć***; ***твърдина***, старин., крепост – пол. ***twierdza*** и др.

3.2.2. Сравнение на българските и полските лексеми по отношение на семантичното сходство

А. Повечето от българските лексеми и техните полски съответствия са еднакви или близки по значение, напр.: ***бок***, диал., страна, хълбок – ***bok***; ***бочка***, диал., бъчва

– пол. ***beczka***; ***вес***, остар., село – пол. ***wieś***; ***воз***, диал., товар, колкото се кара с една кола – пол. ***wóz***; ***грот***, книж. рядко (фр.-рус. грот), пещера – пол. ***grot, grota; дробно***, диал., дребно, ситно – пол. ***drobno***; ***желва***, диал., костенурка – пол. ***żółw***; ***твърдина***, старин., крепост – пол. ***twierdza*** и др.

Б. Срещат се лексикални двойки, при които семантичните полета са близки, но не се покриват изцяло. Понякога семантичната връзка е доста избледняла и могат да се открият само отделни еднакви семантични признаци, напр.: ***балаган***, книж. рядко, (рус.), панаирджийска барака, представление – пол. ***bałagan*** 'безпорядък'; ***балван***, нар., много голям камък – пол. ***bałwan*** 'снежен човек, глупак'; ***бурса***, книж. остар. (рус. бурса), духовна семинария – пол. ***bursa*** 'интернат'; ***бъкел***, диал., воден мехур при силен дъжд – 1. пол. ***bąk*** 'пумпал; чапла; конска муха'; 2. ***bąki*** 'газове, пускани от организма, пръдня' (вж. също пол. *bąble*, *bańki* 'водни мехури при дъжд'); ***вдражавам се, вдража се***, остар., 'ставам драг, мил, харесвам се' – пол. ***wdrażać/wdrożyć*** 'научавам, приучавам (някого – към нещо; напътствам (някого – в нещо); въвеждам (нещо ново); завеждам (следствие); приобщавам (към тайна)'; ***догадая, догадя се***, остар., догадна, диал., досетя се, предположа – пол. ***dogadać*** 'да кажеш някому нещо лошо', ***dogadać/dogodzić się*** 'да се разбереш, да се споразумееш с някого'; ***думен***, диал., уговорен – пол. ***duma, dumny*** 'горд, който има чувства за собствено достойнство'; ***кнут***, книж. рядко (рус. кнут), камшик, бич – пол. ***knot*** 'фитил'; ***лала*** (пер.тур.), 1. разг. шут, смешник; 2. остар. бавачка на деца – пол. ***lala, lalka*** 'кукла'; **позор**, диал., гледка, зрелище – пол. pozór (pozory) 'външност, външен вид; предлог'; лъжливо впечатление; ***промка***, нар., тясно място за преминаване на ограда, прелез – пол. ***prom*** 'ферибот'; ***робиня***, диал., чаталесто дърво, с което натискат котела, когато правят качамак – пол. ***robinia*** 'бяла акация'; ***шар***, нар., цвят, багра – пол. ***szary*** 'сив'; ***мрък***, диал. възчерен – пол. ***mrok*** 'мрак'.

В. В няколко случая съвпадението е само на формално равнище, докато значението на лексемите в двата езика е съвсем различно. Тези лексеми не произхождат от един и същи корен в двата езика, а съвпадението на формите е станало случайно. Примерите за това не са много, към тях се причисляват следните случаи: ***дуда***, диал. (араб. – тур. dut), черничев плод – пол. ***duda (dudy)*** '1. народен музикален инструмент, 2. пищялка, 3. мърморко, досадник, 4. свирещ на дуда, 5. фамилия' (бълг. *дуду́к* (тур. düdük); ***сгон***, диал., задружен лов или риболов (хайка – П. С.) – пол. ***zgon*** 'exitus, смърт' (пол. nagonka – бълг. хайка); ***варка***, остар. (ит.-гр.), лодка – пол. ***Warka*** 'град; марка бира' (< war 'wrzący, gotujący się płyn; upał; ilość piwa, cukru itp. otrzymana z jednorazowego warzenia' – по: Doroszewski 1958–1969); ***капуш***, диал. (рум.), кърлеж – пол. ***kapuś*** 'доносник' (в полски език се срещат още близките по звуков облик

лексеми ***kapuśniak*** 'супа от зеле' и ***kapuśniaczek*** 'ситен дъжд'); ***кукиш***, книж. рядко (рус. кукиш), среден пръст – пол. ***Kukisz, Kukiś, Kukiz***; ***люх*** (на люх), диал., на вятъра, напразно – пол. ***Luch*** 'фамилия' и др.

4. Заключение

Както се вижда, в речниковия фонд на българския език съществува една немалка група лексикални единици, които от гледна точка на съвременния българин се схващат като остарели, същевременно същите или близките им по звучене думи в полския език са в активна употреба. Дори един повърхностен поглед върху лексиката на полския език по отношение на нейното функциониране показва признаците и на обратната ситуация, т. е. наличието на лексикални единици, които за съвременния поляк са със затихнала функция, а в българския език са активни. Като примери в това отношение могат да бъдат посочени думи като: *koszara* (*кошара*), *obuwać* (*обувам*), *kum* (*кум*), *swat* (*сват*), *świekr* (*свекър*), *snecha* (*снаха*), *żełwa* (*зълва*) и много други [вж. Doroszewski, цит. съч.], които могат да бъдат обект на едно специално изследване. Всичко това е едно от потвържденията на тезата за неравномерния развой на славянските езици в областта на лексиката.

Във връзка с разглеждания тук проблем интересни са причините, поради които е настъпила асиметрията при архаизацията на лексиката в българския и полския език. Не е трудно да се забележи, че всеки един от представените случаи на асиметрия е специфичен, интересен и заслужава отделно задълбочено проучване. Погледът върху езиковия материал позволява да се твърди, че българо-полската лексикална асиметрия в областта на архаизацията е резултат от сложното взаимодействие на вътрешноезикови и извънезикови фактори. Един от извънезиковите фактори могат да бъдат организираните и целенасочени действия на определени институции или на отделни влиятелни личности, свързани с налагането на нов езиков модел в определен исторически период. Така например в България в средата на XIX в. се е извършило побългаряване на руските заемки чрез промени на фонетичния им и словообразувателния им облик [вж. Бояджиев 1986: 195]. Също така влиянието на други езици може да се окаже в основата на асиметрията в употребата, например на прабългарския език, както е в случая с лексемата *близна*, която е била заместена от думата *белег*.

Вътрешноезикови процеси на стесняване и разширяване на значението също може да бъдат причина за различията между двата езика, например това може да се види при лексемата с общославянско разпространение *хлев* (рус. *хлев*, укр. *хлiв*, сърбохърв. *хлиjев*, словен. *hlév*), която в българския език е била заменена от „по-специализирани" лексеми като *обор*, *кошара*, *кочина* и др., а в полския език е останала да

функционира, но само с по-тясното си значение 'помещение за свине'. Понякога съвпадението между лексемите в българския и полския език е станало съвсем случайно, както е например в случая с българската лексема *згон* 'задружен лов или риболов' и полската *zgon* 'exitus, смърт', при които съвпадението е само формално. В българския език думата е свързана с глагола *гоня*, а в полския език свързването на лексемата *zgon*, която е имала значение 'гонене на животни', със смъртта се е извършила в резултат на асоциацията с лексемата *skon* 'смърт, кончина' [Boryś 2005].

С оглед на ограниченото място тук не могат да бъдат разгледани по-подробно всички регистрирани случаи на българо-полска лексикална асиметрия по отношение на архаизацията, както не могат да бъдат описани и всички причини за тяхното наличие. С пълна убеденост обаче може да се твърди, че тази проблематика, която има важно теоретично и приложно значение, заслужава да бъде обект на по-нататъшни изследвания.

Приложение

Списък на българските архаични думи и техните съответствия в съвременния полски език

Б

балаган, книж. рядко, (рус.), панаирджийска барака, представление – пол. bałagan 'безпорядък'
балван, нар., много голям камък – пол. bałwan 'снежен човек; глупак'
безпечност (рус.), безгрижие, незаинтересуваност – пол. bezpieczeństwo 'сигурност'
безстиден, старин.,безсрамен – пол. bezwstydny
безчинен, остар, неприличен, непристоен – пол. bezczynny 'бездеен'
бечка, диал., акация – пол. beczka 'бъчва'
близна, нар., празнина – blizna 'знак, белег'
блудя, остар., блуждая – пол. błądzić
блъскавица/блескавица , диал., светкавица, мълния – пол. błyskawica
бок, диал., страна, хълбок – пол. bok
бол, диал., болка – пол. ból
боти, мн. рядко (фр. bottes), вид зимни обувки – пол. botki
бочен, диал., страничен – пол. boczny
бочка, диал., бъчва – пол. beczka
бредни, книж. остар. (рус. бредни), измислици, измишльотини – пол. brednie
бризна, диал., 'бликна, пръсна се, плисна се, разлетя се, лъхна' – пол. bryznąć/bryzgać
булван, диал., буца – пол. bałwan 'снежен човек; глупак'
бурса, книж. остар., (рус. бурса), духовна семинария – пол. bursa 'internat'

бъкел, диал., воден мехур при силен дъжд – 1. пол. bąk ‘пумпал; чапла; конска муха’; 2. bąki ‘газове, пускани от организма, пръдня’

В

варка, остар. (ит.-гр.), лодка – пол. Warka ‘град; марка бира’ < war ‘wrzący, gotujący się płyn; upał; ilość piwa, cukru itp. otrzymana z jednorazowego warzenia’

вахмайстер, вахмистър, книж. рядко, остар. (нем.-рус. вахмистр) – пол. wachmistrz

вдражавам се, вдража се, остар., ‘ставам драг, мил, харесвам се’ – пол. wdrażać/ wdrożyć ‘научавам, приучавам (някого – към нещо; напътствам (някого – в нещо), въвеждам (нещо ново); завеждам (следствие); приобщавам (към тайна)’

вдъх, книж., рядко, поемане въздух, **вдишване** – пол. wdech-wydech

велик, диал., голям – пол. wielki

венгерец, венгерка, книж. остар. (рус. венгерец), унгарец, вид куртка – пол. Węgier, Węgierka

вено, нар., зестра – пол. wiano

вепър, рядко, мъжка дива свиня, глиган – пол. wieprz

верблюд, книж. остар., (рус. верблюд), камила – пол. wielbłąd

веря се, диал., уверявам, обещавам – пол. zwierzać się ‘доверявам се, изповядвам се’

вес, остар., село – пол. wieś

виноберма, диал., гроздобер – пол. winobranie

виражавам (се), виражение, книж. остар. (рус.), изразявам (се), израз, изражение – пол. wyrażać (się), wyrażenie

влас, нар., косъм – пол. włos

внетрешен, диал., вътрешен – пол. wewnętrzny

внешен, книж. остар. (рус. внешний) – пол. zewnętrzny

воз, диал., товар, колкото се кара с една кола – пол. wóz

войскар, остар. войник, военен – пол. wojskowy

волентир/волонтир, остар. (рус. волентир), войник доброволец – пол. wolontariusz

вон, наречие, остар. (рус.) вън – пол. woń

вояк, диал., войник, боец – пол. wojak ‘войник’, Wojak ‘марка бира’

въси, диал., мустаци – пол. wąsy

Г

газета, остар. (ит. gazzetta) – pol. gazeta

гамаш, -и, рядко (рус. гамаша), къси калци, които се поставят над обувки – пол. kamasze

глад, книж., рядко (рус. гладь), гладкост – пол. gładź

глъб, книж., рядко (рус. глубь), глъбина, дълбочина – пол. głąb

гнетен, диал., пълен – пол. gnieciony ‘тъпкан, мачкан’

голя, рядко, ограбвам, оголвам – пол. golić ‘бръсна’

гостя, диал., гостувам – пол. gościć ‘гостувам, приемам гости’

гражд, диал., кошара за добитък – пол. zagroda

гроза, диал., страх – пол. groza, zagrożenie

грот, книж. рядко (фр.-рус. грот), пещера – пол. grot, grota

губат, диал., устат, – пол. gębiasty (< gęba ‘уста’, разг.)

густ, остар.(рум. gust), вкус – пол. gust
гъртан, книж. рядко (рус. горань), гръклян, гърло – пол. krtań

Д

девастирам, книж. остар. (фр. devaster), разорявам, опустошавам – пол. dewastować
делам, дея, стар., действам, върша работа – пол. działać
детел, диал. птица кълвач – пол. dzięcioł
джуркав, прил., диал., който не вижда добре, мижав – пол. dziura, dziurka, dziurawy ‘отвор, дупка, дупчест’
догадая, **догадя се**, остар., догадна, диал., досетя се, предположа – пол. dogadać ‘да кажеш някому нещо лошо’, dogadać/dogodzić się ‘да се разбереш, да се споразумееш с някого’
додатък, остар., добавка – пол. dodatek
дозволение, дозволявам, нар., позволение, разрешение – пол. dozwolenie, pozwolenie
дознавам/дозная, диал., узнавам, научавам, опознавам – пол. doznać ‘да почувствам, да изпитам нещо’
докачка, диал., обида, оскърбление – пол. dotknięty ‘обиден’
домовник, диал., стопанин, собственик, домакин – пол. domownik ‘човек, живеещ заедно с други хора в дом или жилище’
дробно, диал., дребно, ситно – пол. drobno
дудна, диал., тътня, кънтя – пол. dudnić
дуда, диал. (араб. – тур. dut), черничев плод – пол. duda (dudy) ‘народен музикален инструмент; пищялка; мърморко, досадник; свирещ на дуда; фамилия’
думен, диал., уговорен – пол. duma, dumny ‘горд, който има чувства за собствено достойнство’

Е

единак, диал., едничко дете – пол. jedynak
елавник, остар., молив – пол. ołówek
електор/електер, книж. остар. (лат. elector), княз, участник в избора на крал – пол. elektor ‘гражданин с право на глас, избирател’
електорален, книж. остар. (фр. electorale), изборен, избирателен – пол. elektoralna
етат, книж. рядко (фр. etat), разрешение да се сече от горски район – пол. etat ‘щат; количество дървета за изсичане в определено време; определено число войници и брой доставки в армията’

Ж

жаден (жъдан), диал., любим, силно желан – пол. żądany
жаждам, жаждя, диал., силно желая, ламтя – пол. żądać ‘изисквам, управлявам, командвам’
жарливост, остар., ревност – пол. żarliwość ‘усърдност, усърдие’, żarliwy ‘ревностен, пламенен’
желва, диал., костенурка – пол. żółw
желудък, диал., стомах – пол. żołądek
жеч, диал., жлъчка – пол. żółć ‘жлъчка, жлъч, жлъчен сок’
животен, остар., 1. животински, 2. жизнен – пол. żywotny ‘жизнен’
жид, **жидовка**, **жидовски** остар., евреин, еврейка, еврейски – пол. Żyd, Żydówka, żydowski

З

забирам/забера, диал., 1. започвам, 2. подкарвам – пол. zabieram się
завеска, **завешка**, диал., престилка, пола – пол. zawieszka ‘висящ накит, украшение’
заглебвам, **заглъбна**, диал., затъвам, потъна – пол. zagłębyć (się) ‘задълбоча, вдълбоча (се)’
заграднина, диал., ограда – пол. zagroda
задово́лен, остар., доволен – пол. zadowolony
заочно, книж. рядко (рус. заочно), не лично, задочно – пол. zaocznie
заход, 1. залез, 2. запад – пол. zachód
збир (сбир), диал., сбирщина – пол. zbiór ‘съвкупност, множество’
звон, старин., черковна камбана – пол. dzwon, dzwonnica
злочинец, остар., злодеец – пол. złoczyńca

И

икра, диал., хайвер – пол. ikra

Й

йогурт/югурт, диал. (тур.), кисело мляко – пол. jogurt

К

кантина, рядко (фр. cantine), лавка, будка в казарма, фабрика и др. – пол. kantyna
капуш, диал. (рум.), кърлеж – пол. kapuś ‘доносник’ (kapuśniak ‘супа от зеле’, kapuśniaczek ‘ситен дъжд’)
кошуля, диал. остар., риза – пол. koszula
караван, книж. остар. (рус. карава), керван – пол. karawan
карусел, остар. (фр. carousselle), въртележка за деца с кончета – пол. karuzela
катехизис, **катихизис** (гр.), вероучение – пол. katecheza, katechizm
керка, диал., дъщеря – пол. córka
кнут, книж. рядко (рус. кнут), камшик, бич – пол. knot ‘фитил’
колебка, диал., люлка – пол. kolebka
конец, старин., край, свършек – пол. koniec
кот, диал, котак, котарак – пол. kot
крайна, **краина**, диал., област, страна – пол. kraina
крикна, книж. остар. (рус. крикнуть), викна – пол. krzyknąć
кукиш, книж. рядко (рус. кукиш), среден пръст – пол. Kukisz, Kukiś, Kukiz (фамилно име)
купец, остар., търговец – пол. kupiec

Л

лала (пер.тур.), 1. разг. шут, смешник; 2. остар. бавачка на деца – пол. lala, lalka ‘кукла’
ланц (рум.) остар. верижка за часовник – пол. łańc, łańcuch
лен, диал. леност – пол. leń ‘ленивец, мързеливец, лентяй’
леп, **лепост**, **лепота**, **лепотен**, диал. хубав (по-леп) – пол. 1. lep ‘лепило’; 2. lepiej ‘по-добре’, lepszy ‘по-добър, по-хубав’
лех/лях, книж. остар. (рус. ляхи), поляк – пол. Lech (име)

лис, нар., плешив – пол. łysy
лих, рядко, долен, лош – пол. licho 'зъл демон, дявол'
люх (на люх), диал., на вятъра, напразно – пол. Luch 'фамилно име'
лускам, диал. 'карам някого много да работи, претоварвам с работа' – пол. łuskać 'обелвам, лющя, напр. орехи, риба; łuska 'люспа, гилза'; „łuska spada mu z oczu" – „отварят му се очите"
лъск/лъсък, книж. рядко (рус. лоск), блясък, лъскавина – пол. łysk

М
малер, книж. рядко (нем. Maler), художник – пол. malarz 'художник, бояджия'
малост, книж. остар. (рус. малость), признак, качество на малък – пол. małostkowość 'дребнавост'
манна, рядко, (евр.) 'храна, която бог пущал от небето за евреите' – пол. (kasza) manna
мийка, диал., умивалник – пол. myjka (samochodowa)
млат, нар. голям чук – пол. młot
мних, старин. монах – пол. mnich
мачуга, диал (рум. *măciucă*, лат. *matteuca*) 'тояга с надебелен точест край, кривак' – пол. maczuga
мрък, диал. възчерен – пол. mrok 'мрак'
мущард, книж. рядко (итал. mostarda), горчица – пол. musztarda

Н
навала, диал., навалица – пол. nawał
наг, стар., гол – пол. nagi
нагнета, натисна, натъпча – пол. nagnieść
надъх, рядко, настроение, вдъхновение – пол. natchnienie, natchnięty
накрит, книж. остар. (рус. накрытый), покрит, застлан – пол. nakryty, nakrycie
напад, рядко, нападане, нападение – пол. napad
негация, книж. рядко (лат. negatio), отричане, отказване – пол. negacja
недавен, книж. рядко (рус. недавний), неотдавнашен – пол. niedawny
нинешни, остар., сегашен – пол. niniejszy

О
олива, книж. остар. (лат. oliva), маслинено дърво – пол. oliwa 'зехтин'; oliwka 'маслинка'
опаска, диал., пояс, ремък – пол. opaska
отвалям, диал., отмествам чрез прехвърляне – пол. odwalać 'отвалям, отхвърлям, отмятам'
отпуст, църк., свършване на литургия – пол. odpust
отчизна, книж. остар. (рус. отчизна), отечество, родина – пол. ojczyzna
охотник, книж. (рус. охотник) 'човек, който иска, желае нещо; кандидат за нещо' – пол. ochotnik 'доброволец', напр. *straż ochotnicza* 'доброволна пожарна команда'

П
падам, диал., спирам, отсядам – пол. wpaść (do kogoś z wizytą), np. wpadnij do mnie
паливо, диал. 'горивен материал, гориво; огниво – пол. paliwo 'гориво, напр. бензин, нафта'
паличка, диал., пръчица – пол. pała 'кол'; pałka

паст, стар., уста, гърло – пол. paść
пастух, диал., пастир – пол. pastuch
пасхален, църк., великденски – пол. paschalny
перперица, диал., преперица, пъдпъдък – пол. przepiórka
побожен, диал., набожен – пол. pobożny
поводие, диал., наводнение – пол. powódź
погода, книж. остар. (рус. погода), време, състояние на атмосферата – пол. pogoda
поднебие, книж. рядко, поднебесно пространство – пол. podniebienie 'небце'
позор, диал., гледка, зрелище – пол. pozór (pozory) 'външност, външен вид; предлог'; лъжливо впечатление
покровец, църк. 'плат, с който покриват дискоса или чашата за причастие' – пол. pokrowiec 'калъф'
помимо, книж. рядко (рус. помимо), въпреки, против желанието – пол. pomimo
популо, книж. остар. (ит. populo, lat. populus), простолюдие – пол. popuł
посланец, книж. остар. (рус. посланец), пратеник – пол. posłaniec 'пратеник, разсилен' (но: posłanka 'депутатка', poseł 'депутат')
поспеша, диал. побързам – пол. pospieszyć się
поспешно, книж. остар., бързо – пол. w pośpiechu 'набързо, прибързано'
предместие, книж. остар. (рус. предместье), предградие – пол. przedmieście
претърг, книж. остар. повторен търг – пол. przetarg 'търг'
прибия, диал., забия, забода – пол. przybić
пригода, диал. 1. удобство, 2. удобен случай, 3. грижи за нещо – пол. przygoda 'приключение' (wygoda 'удобство')
приида, диал., дойда, приближа – пол. przyjść
приправа, книж. остар. (рус. приправа), подправка за ястие – пол. przyprawa
притомен, книж. (рус. притомленый), уморен, изтощен – пол. przytomny 'в съзнание, хладнокръвен'
промка, нар., тясно място за преминаване на ограда, прелез – пол. prom 'ферибот'
прося, остар., моля, искам – пол. prosić
прошло, книж. рядко (рус. прошлое), минало – пол. przeszło 'повече от'; przeszłość 'минало'
пружа, диал., протягам, простирам – пол. pruzić, prużenie 'постепенно поддаване на действието на невисока температура'; próżnia 'празно пространство, вакуум'
пупест, диал., коремест – пол. pupiasty 'с голям задник' (< pupa, фр. poupe 'меки части, задник')
пчешки, диал., кучешки – пол. psie (< pies)
пъс, диал., пес, куче – пол. pies

Р

разведеница, рядко, разведена жена – пол. rozwodnica
разжаля, диал., нажаля, трогна – пол. rozżalony
ремеслен, книж., остар. (рус. ремесленный), занаятчийски – пол. rzemieślniczy
речка, нар., рекичка – пол. rzeczka
рик, книж. рядко, животински рев – пол. ryk
рикам, рича, диал., надавм рик, рев – пол. ryczeć

робиня, диал. чаталесто дърво, с което натискат котела, когато правят качамак – пол. robinia ‘бяла акация’

руд, нар., 1. за вълна – мека, къдрава, 2. за овца – с мека и къдрава вълна – пол. rudy ‘риж’

С

сад, остар. (рус. сад), градина – пол. sad ‘овощна градина’

самоволие, остар., своеволие – пол. samowola ‘своеволие, юрид.’

сгон, диал., задружен лов или риболов – пол. zgon ‘exitus, смърт’

сегна, диал., пресегна, посегна – пол. sięgnąć

сквер, книж. (англ. square), малък площад или градинка на площад – пол. skwer

скъпец, остар., скъперник – пол. skąpiec

слабна, диал., отслабвам – пол. słabnąć

сносвам, сносям, диал., понасям, изтърпявам – пол. znosić

сойка, диал., пакостник, хитрец – пол. sojka ‘птица от рода на враните, сойка’; *Sojka* (фамилно име)

спев, книж., рядко, възпяване – пол. śpiew

спеша, остар., бързам – пол. śpieszyć się

ставям, диал., поставям – пол. stawiać ‚поставям, слагам, черпя, залагам‘

стид, стидлив, стидливост, стидя се, остар., срам – пол. wstyd

стиск, стисък, рядко, стискане, притискане – пол. odcisk

сток, диал., улей, по който се стича нещо – пол. stok

стражар, стражник, остар., пазач, нагледвач – пол. stróż; straż pożarna ‘пожарна служба’; strażak ‘пожарникар’

строп, диал., етаж – пол. strop ‘плоча между етажите’

стъпа, книж., рядко (рус. стопа), крак, стъпка – пол. stopa 1. анатом. ‘ходило’, 2. прен. ‘мяра’, напр. stopa procentowa ‘лихвен процент’

Т

табла, остар., (лат. tabula), 1. плоча за писане в училище, 2. табела – пол. tablica ‘дъска в учебна стая’, 2. ‘табела’

твърдина, старин., крепост – пол. twierdza

тилна, диал. ударя отзад, в тил – пол. tył ‘заден край’

тирвам, тирна (се), диал., подгонвам, подкарвам; втурна се – пол. tyrać, разг. ‘работя тежко, мъча се’

ток, рядко, течение – пол. tok

толеранция/толеренция, книж., остар., (фр.), търпимост, толерантност – пол. tolerancja

тревник, рядко, тревна площ – пол. trawnik

трошка, диал., 1. трошица, 2. мъничко – пол. trochę, troszkę

тълмач, книж., стар., 1. тълкувател, 2. преводач – пол. tłumacz

У

убог, убогост, старин., беден – пол. ubogi, ubogość

убрус, диал., кърпа – пол. obrus

уд, остар., телесен член; крайник – пол. udo

узки, книж., рядко, (рус. узкий), тесен, ограничен – пол. wąski
узор, книж., рядко, (рус. узор), шарка, украса – пол. wzór, wzory
уломък, диал., отломка, отчупен къс от нещо – пол. ułomek
уникна, диал., наведа, наклоня глава – пол. uniknąć ‘избегна, предотвратя’
уривам, диал., отнасям се зле, отритвам – пол. urywać ‘прекъсвам’
усмех, рядко, лека усмивка – пол. uśmiech
утека, диал., избягам – пол. uciec, ucieknę, uciekam
учиня, диал., сторя, извърша – пол. uczynić

Ф
фур, диал. (лат.), чувал – пол. wór, worek

Х
хамщина, книж., рядко (рус.), простащина, селяндурство – пол. chamstwo
харач, (тур.) 1. истор. личен данък, плащан някога от мъже немохамедани, 2. остар. данък изобщо – пол. haracz ‘рекет, изнудване’
хлев/хляв, диал., обор, кошара – пол. chlew ‘кочина’

Ц
цвол, диал., 1. стрък, стъбло, 2. вид растение, което се яде – пол. cwał ‘вид конски ход’
цесар, цесарка, рядко (от лат. соб.), цар, царица – пол. cesarz

Ч
чад, старин. и диал., дим, пушек – пол. czad ‘дим, пушек’, ‘сила’
чаяние, старин., чакане, очакване – пол. czaić się ‘очквам, дебна’
чрезвичаен, книж., рядко (рус.) – пол. nadzwyczajny
чта, старин., почитам – пол. czcić

Ш
шале/шалет, книж., рядко (фр. shalet), лятна къща, хижа в планината – пол. szalet ‘тоалетна’
шар, нар., цвят, багра – пол. szary ‘сив’

Щ
щандарт, остар. (нем. standart), кавалерийско или флотско знаме – пол. sztandar
щеголство, книж. остар. (рус. щегольство), контене, гиздене – szczegół
щраф, книж. остар. (нем. Straf), глоба – пол. sztraf

Ю
юн, остар., млад, младежки – пол. junior

Я
яд, остар., отрова – пол. jad

Библиография

Илчев 1974: Илчев, С. (ред.). *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*. София: БАН, 1974.

Радева – Кръстева 1999: Радева, П.; Кръстева, Н. *Малък речник на остарели и редки думи в българския език*. Велико Търново: *Слово*, 1999.

Бояджиев 1986: Бояджиев, Т. *Българска лексикология*. София: *Наука и изкуство*, 1986.

Boryś 2005: Boryś, W. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.

Doroszewski 1958–1969: Doroszewski, W. (red.). *Słownik języka polskiego,* t. I–XI. Warszawa: *Wiedza Powszechna* (t. I–IV, 1958–1962), PWN (t. V–XI, 1963–1969).